

mach PAN. Ożywiła się również wzajemna wymiana wydawnictw. Należy sobie życzyć, aby ten stan utrzymywał się już odtąd bez jakiejś istotnej przerwy, aby nabrał też charakteru bardziej instytucjonalnego i roboczego. Jest wiele wzajemnie interesujących problemów badawczych i organizacyjnych do omówienia. Wystarczy choćby wskazać na bliskie analogie rozwojowe Czech i Polski w okresie państwa wczesnofeudalnego (X—XII w.), na zagadnienia prawa miejskiego Czech, Słowacji i Polski w średniowieczu (XIII—XIV w.), na zagadnienia ustrojowo-prawne Śląska (XIV—XVIII w.), które bez pomocy historyków czeskich i archiwów czeskich będą trudne do rozwiązania. Należałoby pomyśleć szybko o zorganizowaniu wspólnej konferencji historyków prawa obu państw i o wytyczeniu planu dalszej współpracy. Plany takie posiadają już historycy polscy i czechosłowaccy, pracujący w ramach Komisji historycznej polsko-czechosłowackiej. W komisji tej jednak nie zasiada nikt z historyków prawa obu stron i stąd zorganizowanie współpracy historyków prawa Polski i Czechosłowacji pod egidą PAN staje się koniecznością.

Zdzisław Kaczmarczyk

PRACE INSTYTUTU ŚLĄSKIEGO CZECHOSŁOWACKIEJ AKADEMII NAUK W OPAWIE

Instytut Śląski Czechosłowackiej Akademii Nauk w Oprawie jest jednym z najmłodszych instytutów akademickich. Do ich rzędu został zaliczony od 1 kwietnia 1958 r. Co prawda historia Instytutu Śląskiego sięga do r. 1948 i dalej. Ze względu na to, że w „Przeglądzie Zachodnim” ukazała się już poprzednio wiadomość o Śląskim Instytucie Naukowym w Oprawie, uważamy za zbyteczne rozpisywać się o jego powstaniu i tradycjach¹. Chodzi raczej o opis i charakterystykę działalności Instytutu po r. 1952, szczególnie od momentu włączenia go do Akademii.

Działalność Instytutu Śląskiego nie jest w Polsce nie znana, choćby dlatego, że jego program badawczy nie ograniczał się tylko do problematyki tej części Śląska, która znajduje się dziś po stronie czechosłowackiej, lecz obejmował także problemy czesko-polskich stosunków w przeszłości i zajmował się życiem naukowym polskiego Śląska oraz zachodniej Polski w ogóle. Co było przyczyną takich właśnie zainteresowań członków Instytutu? Była to przede wszystkim rola historycznego Śląska we wzajemnych stosunkach polsko-czeskich i wspólna, naukowo udokumentowana, obrona słowiańskiego charakteru ziemi, która stała się najpierw zdobyczą agresywnych niemieckich feudałów i terenem wojen dynastycznych, a wreszcie celem ataków nacjonalistycznego niemieckiego szowinizmu i hitlerowskiego faszyzmu, który tutaj dochodził do szczytowego nasilenia.

Wspólne zainteresowanie doniosłymi badaniami społecznych i przyrodniczych zjawisk oraz stosunków na Śląsku prowadziło do zbliżenia polskich pracowni specjalizujących się w problemach śląskich z odpowiednimi czeskimi, w naszym przypadku do współpracy Instytutu Śląskiego z naukowymi instytucjami w Katowicach, Opolu i Wrocławiu. Przez odmienne sposoby rozwiązywania niektórych historycznych problemów wyniknęła, w ciągu lat, konieczność wzmocnienia i pogłębienia tej współpracy oraz jej konkretyzacji. Równomierny rozwój współpracy natrafia jednak na liczne przeszkody, z których najuciążliwszą jest różnorodna struktura instytutów i zakładów.

Instytut Śląski jest zakładem wielozakresowym, specjalizującym się w całości kształcie badań dotyczących Śląska. Już z samego przeprowadzonego w nim podstawowego podziału, na pierwszy rzut oka, wynika cała złożoność jego pracy i możliwości kontaktów.

¹ Patrz M. K u d é l k a, Naukowy Instytut Śląski w Oprawie (*Slezský studijní ústav*) ośrodkiem nauki czeskiej na Śląsku „Przegląd Zachodni”, 1950, nr 9/10, s. 349—350 (przyp. redakcji).

Naukowe badanie jest planowane w dwóch działach: 1) dziale nauk przyrodniczych (geologia, botanika, zoologia), 2) dziale nauk społecznych (historia, etnografia, językoznawstwo, nauka o literaturze, folklorystyka, muzykologia, historia sztuki). Oba działy uzgadniają między sobą prowadzone badania w poszczególnych dyscyplinach naukowych, a prócz tego związane i związane są wspólnymi zadaniami, np. przygotowaniem „Slezské vlastivědy”. Wewnętrznie spajają jeden i drugi dział wydawane czasopisma. Tak więc pracownicy z działu nauk przyrodniczych biorą udział w wydawaniu „Přírodovědného časopisu slezského”, pracownicy z działu nauk społecznych współpracują z dwoma kwartalnikami: „Slezský sborník” i „Radostná země”, z których drugi jest poświęcony przede wszystkim badaniu kultury i sztuki ludowej oraz ruchom mas ludowych.

Struktura polskich instytutów, zajmujących się problematyką śląską, jest inna, dlatego często nawiązują one współpracę raczej tylko z częścią Instytutu Śląskiego CzAN, tj. z jednym lub drugim ze wspomnianych działów, albo w końcu tylko — z jedną naukową dyscypliną. Przy dobrej woli można jednak takie przeszkody przewyciężyć. Dla zorientowania czytelników polskich nakreślić należy, w grubszych zarysach, dotychczasową działalność wszystkich naukowych dyscyplin Instytutu Śląskiego.

W dziedzinie badań zjawisk nieorganicznych realizowano postulat łączenia nauki z praktyką. Organizowano podstawowe badania i pomiary geologiczne Hrubého i Nizkého Jeseníka, co dało podstawę do szczegółowego poszukiwania złóż kruszców. Na obszarze Ostrawsko-Karwińskiego Zagłębia Węglowego, jako podstawowej bazy opalowej, zanotowano nowe osiągnięcia w zakresie badań geologiczno-paleologicznych, szczególnie z zakresu petrografii węgla. Niemało uwagi Instytut poświęcał mineralogicznemu badaniu Śląska, a także określaniu położenia górnych warstw geologicznych oraz czwartorzędowych ziemi ostrawskiej. Szczegółowe badanie paleontologiczne znanej na całym świecie miejscowości Kotouč i geomorfologiczne prace w Štramberském krasie stanowiły część akcji zabezpieczającej. Do ważnych zadań należy także zaliczyć studium nad rozmieszczeniem ludności w obrębie przemysłowego ośrodka ostrawskiego oraz zaludnieniem ziemi opawskiej.

W zakresie botaniki główną część pracy stanowiło organizowanie i prowadzenie florystyczno-fitogeograficznych badań na Śląsku; zadaniem jednego z pracowników Instytutu było prowadzenie badań nad pojawianiem się i rozprzestrzenianiem szczególnych gatunków wierzby, dalej — dendrologiczne badanie krajowych i egzotycznych drzewostanów w zamkowych parkach Śląska oraz studium fitocenologicznych struktur torfowisk i torfowiskowych łąk, jak również zwracanie uwagi na pojawianie się i rozprzestrzenianie rzadkich gatunków roślinnych na obszarze Śląska.

W zakresie zoologii pracowano przede wszystkim nad badaniem mięczaków, motyli, ryb i owadów dwuskrzydłych, przewartościowując poprzednie doświadczenia.

Jeden pracownik Instytutu zajmował się przede wszystkim badaniem rzędu owadów, tzw. muchówek (Diptera) — rodziny bzygowatych (Syrphidae), głównie ze względu na gospodarcze i ekologiczno-bionomiczne znaczenie problematyki tej grupy.

W dziedzinie historii zajmowano się badaniem ruchów robotniczych, co przyniosło takie rezultaty, że prócz szeregu monografii i mniejszych rozpraw można było przygotować obszerną pracę zbiorową pt. „Dělnické hnutí na Ostravsku”. Po początkowym wzmoczeniu prac nad studium rozwoju przemysłu wysiłki te ustały po r. 1952, a kontynuowano je dopiero w l. 1957—1958, kiedy to problematykę rozwoju przemysłowych ośrodków zaczęto łączyć z problematyką późno-feudalnych manufaktur i kwestią powstania klasy robotniczej. Wielostronnie opracowywano kwestię poddaństwa, szczególnie z XVII i XVIII w., w połączeniu z wo-

łoską kolonizacją zachodnich Karpat. Rezultaty tych badań ogłaszane były na łamach kwartalnika „Slezský sborník”, a także w oddzielnych wydawnictwach książkowych.

Prace nad historią Czech ograniczyły się w znacznej mierze do częściowych studiów nad przeszłością śląskich miejscowości. Większa ich część ukazała się w „Slezském sborníku” i „Radostné zemi”, w drobnych broszurach i sprawozdaniach, które wychodzą w ramach „Ostravské vlastivědy”, w formie zeszytów, odnoszących się do poszczególnych terytoriów zgodnie z podziałem administracyjnym. I chociaż punkt ciężkości pracy z tzw. referentów przeniósł się później na Muzeum Śląskie, to jeszcze w ostatnim okresie udział pracowników Instytutu Śląskiego w tych pracach jest znaczny. Okresowi feudalnemu poświęconych jest także wiele dalszych książek i rozpraw, z których najważniejsze są w druku i ukażą się w ciągu bieżącego roku. Mamy na myśli edycję ksiąg hipotecznych posiadłości ziemskich opawskich z drugiej połowy XVI i XVII w., edycję urbariusza cieszyńskiej komory celnej z lat 1643—1647, edycję poddańczych zażaleń z ziemi cieszyńskiej, obszerną monografię o historii hodowli ryb na Morawie i Śląsku.

Referat historyczny niemało uwagi poświęcił również stosunkom polsko-czeskim. Przy współudziale referatu polonistycznego została wydana trzypięciotomowa „Bibliografia polskich silesiaków” (z oddzielnym indeksem). Zorganizowano też dwie ważne konferencje: pierwszą, w listopadzie 1955, z udziałem polskich autorów konspektu „Historia Śląska”, których referaty i dostarczone przez nich materiały i przyczynki wyszły w książce „K otázkám dějin Slezska” (Ostrava 1956); druga, w czerwcu 1957, przy czym starano się podczas niej rozwiązać pewne problemy związane z początkiem narodowego odrodzenia ludności słowiańskiej na Śląsku. Problem współżycia czeskiej i polskiej ludności na tym terenie jest w Instytucie badany jako szczególny problem w związku z zagadnieniem narodowości tak, jak ono się zarysoowało w austro-węgierskiej monarchii w ogóle.

W zakresie etnografii z początku prace szły w kierunku studiów nad sposobem życia górników, później nad badaniem tańców ludowych. Prowadzono studia nad budownictwem ludowym na ziemi opawskiej, a ubocznie pracowano nad spółdzielczością wsi i rolnictwem. Liczne zadania wykonywali współpracujący z Instytutem naukowcy i badacze regionalni, którzy mieli do swej dyspozycji łamy kwartalnika „Radostná země”, poświęconego przede wszystkim wynikom etnograficznych badań na Śląsku i ziemi ostrawskiej. Poza własną naukową i administracyjną pracą rozbudowywano archiwum materiałów piśmienniczych, fotograficznych i rysunkowych, które w r. 1959 zawierało 4122 kartki tekstów; 2542 fotografii, 1516 szkiców i 307 różnych innych pozycji. Także bibliograficzny spis czeskich etnograficznych silesiaków został znacznie posunięty naprzód.

Referat językowy natomiast opierał się na programie, który określił zmarły prof. dr Adolf Kellner. W ścisłej współpracy z pracownikami seminarium słowiańskiego przy wydziale filozoficznym Uniwersytetu Berneńskiego, a później z oddziałem Instytutu Języka Czeskiego CzAN w Bernie wytworzył się zespół pracowników, który przystąpił do opracowywania niektórych problemów językowych, szczególnie z zakresu lechickich narzeczy i dialektów z pogranicza czesko-polskiego. Wyniki ogłoszono w „Slezském sborníku” i w oddzielnych publikacjach: były to artykuły z zakresu historycznej i współczesnej dialektologii, z fonetyki dialektów, artykuły leksykograficzne i etymologiczne, prace o stylu pisarzy Śląska i charakterze języka potocznego. Niemniej interesowano się żywym językiem górniczym. Z najwybitniejszych językoznawczych publikacji przytoczyć należy pracę zbiorową pod red. Adolfa Kellnera „Zvuková stránka souvislé řeči v nářečích na Těšínsku”, monografię o środkowo-opawskich narzeczach i o ludowym gawędziarzu ziemi hulczyńskiej, Józefie Smolce.

Referat nauki o literaturze zajmował się początkowo przede wszyst-

kim badaniem życia i dzieła poety Piotra Bezruča. Z badań, które się głównie tutaj skupiły, wyrósł „Památník” Piotra Bezruča, który po włączeniu Instytutu do rzędu naukowych pracowni CzAN zaczął działać jako samodzielna placówka. Stosunkowo mało uwagi poświęcano starszej czeskiej literaturze na Śląsku (np. Bilovský, Nietsch, Komenský, Hirschmentzel). Systematycznie natomiast zajmowano się narodowym odrodzeniem i jego tradycjami na Śląsku, często w ścisłej współpracy z historykami. Opracowania monograficzne otrzymały takie postacie, jak J. L. Šeršník, C. Lelka, J. Winkler, Fr. Sokola Tůmy, K. Henzel i P. Bezruč. Fragmentarycznie naświetlona została polityczna i literacka działalność A. Vaška, V. Praska i Fr. Slámy, z nowszych zaś Č. Ostravického, V. Martínka, V. Závady i J. Glasarovéj. Referat historii literatury zwracał uwagę na szerszy kontekst regionalnej twórczości śląskich autorów, starając się ją umieścić w ramach ogólnonarodowej historii literatury. Nie wykluczał przy tym zainteresowania wybitnymi postaciami literatury czeskiej, zwracając uwagę na ich kontakty ze Śląskiem. Nie pomijano również stosunków czesko-polskich i słowacko-śląskich (Kollár, Štúr, Stalmach, Kalinčák i in.), dla których zbadania utworzono oddzielny referat polonistyczny; jako wynik jego pracy wydano szereg tomów korespondencji pomiędzy Czechami a Polakami — bądź to z obszaru Śląska, bądź spoza niego (np. Jabłonowski-Pubička, Lompa-Purkyně, Prasek-Polacy, Winkler-Polacy, itd.) oraz w 2 tomach „Česko-polský sborník vědeckých prací”. Przy referacie literatury powstało archiwum, skupiające materiał po wybitnych postaciach na Śląsku (ich korespondencje i rękopisy), rzadkie druki tzw. pieśni jarmarczne, mikrofilmy i fotokopie ważnych rękopisów, listów, druków itp. Razem archiwum przechowuje około 6 000 pozycji dostępnych dla badaczy.

Prace w zakresie folklorystyki ukazują się głównie w czasopiśmie „Radostná země”, gdzie są drukowane m. in. zapisy opowiadań ludowych z fachowymi komentarzami i aparatem objaśniającym oraz pomniejsze studia o stylu ludowych narratorów. Poza tym ukazały się materiały w oddzielnych publikacjach, większa ich część jednak zgromadzona jest w *Archivě ústní slovesnosti*. Początkowo pracownicy zajmowali się folklorem zbójnickim i pieśniami jarmarcznymi, obecnie zaś zwrócili uwagę przede wszystkim na prozatorską literaturę ludową.

Referat muzykologiczny znalazł *raison d'être* swojej działalności w muzyczno-historycznym studium zachodniej części czeskosłowackiego Śląska i w badaniu pieśni ludowych na całym śląskim obszarze. Bogactwo muzycznego materiału było bodźcem do założenia *Slezského hudebního archivu* i *Archivu lidových písní*. Od r. 1954 prowadzone są muzyczno-historyczne i muzyczno-folklorystyczne badania Śląska, które wniosły do *Slezského hudebního archivu* 2 300 pozycji, oddzielną płytotekę Balcera i rozszerzyły *Archiv lidových písní* o 8 200 zapisów. Częściowo wyniki zostały opublikowane w „Slezském sborníku”, „Radostné zemi” i w kilku tomach „Hudební edice”.

Referat historii sztuki prowadził inwentaryzację zabytków, z której powstał przegląd średniowiecznej plastyki kilku okręgów. Z inicjatywy tego referatu przeprowadzono też inwentaryzację zabytków architektonicznych, rzeźbiarskich, malarskich i innych obiektów pamiątkowych w Opawie i okolicy zachowanych po II wojnie światowej. Referat dał również inicjatywę do zbadania i zainteresowania się charakterystycznymi, ważniejszymi budowlami zabytkowymi w Opawie, do zbadania architektury zamku Hradce pod Opawą i jego pamiątek artystycznych. W ostatnim okresie referat popierał badanie sztuki ludowej na Śląsku oraz inne przedsięwzięcia z zakresu swoich zainteresowań. Na podstawie archiwalnych studiów stali pracownicy Instytutu przygotowują monografię o malarskich kierunkach w artystycznym życiu Śląska i przylegających do niego częściach Moraw i zależności tych kierunków od kulturalno-artystycznego rozwoju Czech, Słowacji i Polski. Chodzi tu zwłaszcza o uchwycenie kontaktów *Umělecké*

besedy w Pradze i klasyków plastyki czeskiej ze Śląskiem oraz ziemią ostrawską i o zbadanie organizacyjnych form życia artystycznego (Stowarzyszenie Koliba). Krótsze artykuły poświęcono plastykom młodszej generacji jak: Skotnici, Sapik, Bartoš, Janda, Bochenek, Držkovic, Duša i Srámek. Bieżące wystawy były oceniane w przeglądach rocznych, które ukazywały się w „Slezském sborníku”.

Pracę obu działów Instytutu Śląskiego CzAN umożliwiają nie tylko terenowe i archiwalne badania, ale i obszerna *Slezská vědecká knihovna* (biblioteka stanowiąca część składową Instytutu), która liczy 120 000 tomów, własny samodzielny zbiór silesiaków (przeszło 20 000 tomów) i zbiór rękopisów, których spis wyszedł drukiem. Biblioteka utrzymuje również kontakty z zagranicznymi bibliotekami, z których szczególnie ważna jest wymiana publikacji i czasopism z instytucjami polskimi.

Obecnie dawniej podjęte zadania i prace są odstępowane do wykończenia współpracownikom naukowym spoza Instytutu, aby jego pracownicy stali mogli skupić swe siły na przygotowanie przeglądowej „Vlastivědy Slezska”, której pierwszy wariant służyć będzie szczególnie szerokim warstwowi społeczeństwa i spełniać podstawowe zadania Instytutu, którymi są: szczegółowe badanie Osoblažska — dla działu nauk przyrodniczych, monografie o ruchu robotniczym na ziemi ostrawskiej, studium narodowo-wyzwoleńczej walki na Śląsku i monografia o kulturze ludowej — dla działu nauk społecznych. Oprócz tego Instytut ma zamiar włączyć się do zadań ogólnonarodowych.

Działalność wydawnicza Instytutu opiera się na trzech czasopismach: „Přírodovědecký časopis slezský”, „Slezský sborník” i „Radostná země”. Większe prace, których od 1953 r. wyszło w całości 34 pozycji, wychodzą w serii wydawniczej „Publikace Slezského ústavu”. Drobne publikacje i broszury wychodzą w trzech edycjach: historycznej (dotychczas 15 tomów), muzycznej (14 tomów) i przyrodoznawczej (5 tomów). Oprócz tego w r. 1959 zaczęły wychodzić tzw. „Komunikaty” (5 tomów). Informacje o działalności i życiu Instytutu przynoszą co miesiąc „Zpravy SÚO”.

Przez dwanaście lat swego istnienia Instytut wykonał niemało pracy. Przy niedostatecznej jednak obsadzie personalnej nie można było opanować wszystkich pilnych i naglących zadań. Pozostały luki i nie rozwiązane podstawowe problemy. Nowy system pracy, dokładniejsze planowanie, pogłębienie ideowości i partyjności oraz fachowe wskazówki Naukowej Rady Instytutu Śląskiego składającej się z wybitnych czechosłowackich naukowców najróżniejszych specjalności niewątpliwie wzmogą i ulepszą dalszą pracę.

(Tłum. z czesk. Kazimierz Feliczak)

Andělín Grobelný

